

Wat is academische vrijheid?

Peter Wood (27/10/2010), voorzitter van de conservatieve National Association of Scholars (USA), vindt dat 'de linkse kerk' misbruik maakt van haar academische vrijheid.¹ Studenten worden volgens hem geïndoctrineerd.² Academische vrijheid was van oudsher bedoeld om docenten en onderzoekers, in hun zoektocht naar Waarheid, te beschermen tegen inmenging door de Staat, of meer in het algemeen tegen ongewenste beïnvloeding door gevestigde maatschappelijke belangen. Maar tegenwoordig wordt de wetenschapsbeoefening volgens Wood van binnenuit bedreigd, door docenten en onderzoekers die zich laten leiden door maatschappelijke belangen die in hun optiek door de gevestigde orde verwaarloosd worden. In hun politieke, ideologische stellingname zijn deze docenten en onderzoekers v r afgedwaald van het ideaal van waardenvrij onderzoek en onderwijs, maar desondanks maken zij aanspraak op academische vrijheid. Daardoor wordt Academische Vrijheid in haar oorspronkelijke betekenis uitgehold, aldus Wood.

1. Zuivere versus toegepaste wetenschapsbeoefening

Ik heb Wood's betoog naar eer en geweten trachten samen te vatten, maar ik moet bekennen dat ik een term heb ingevoegd: *waardenvrij* onderzoek en onderwijs. Naar mijn indruk behoort die term tot de kern van zijn definitie van wetenschap.

Volgens mij gaat Wood voorbij aan het onderscheid tussen *zuivere*, *waardenvrije* wetenschapsbeoefening enerzijds en *toegepaste* wetenschapsbeoefening anderzijds. De zuivere wetenschap streeft naar *ware* kennis. Zij wil de aangetroffen werkelijkheid beschrijven en verklaren. De toegepaste wetenschap daarentegen streeft naar *bruikbare* kennis. Zij ontwikkelt instrumenten om de werkelijkheid te beheersen en te beïnvloeden. Bruikbare kennis heeft veelal de vorm van doel-middelrelaties: als je doel X wilt bereiken, kun je middel Y gebruiken. Toegepaste wetenschap is in wezen niet waardenvrij, want doelen zijn ingebed in waarden en ook bij de keuze van middelen worden (op basis van waarden) allerlei randvoorwaarden gekozen. Men kan dus met enig recht stellen dat studenten aan het risico blootstaan door toegepaste wetenschap geïndoctrineerd te worden: ze leren welke (geenszins waardenvrije) middelen moeten worden ingezet om door de docent gegeven (geenszins waardenvrije) doelen te bereiken. Ze leren dus hoe ze bepaalde maatschappelijke belangen kunnen behartigen.

2. Is toegepaste wetenschap onwetenschappelijk?

Is zuivere wetenschap wetenschappelijker dan toegepaste wetenschap? Nee, beide beantwoorden aan de wetenschappelijke eis dat ze toetsbare, controleerbare kennis opleveren.³ Beider onderzoek moet repliceerbaar zijn en door beide wordt geclaimd dat replicatie tot de eerder gevonden uitkomsten zal leiden. Dit geldt ook voor toegepast onderzoek dat gericht is op het identificeren van doel-middelrelaties. De onderzoeker claimt dat een gevonden doel-middelrelatie standhoudt, ook al wordt deze in replicatieonderzoek getoetst door een andere onderzoeker die zelf andere waarden aanhangt. Niet de waardengebondenheid van de onderzoeker, maar de waardengebondenheid van de onderzochte doelen en middelen maakt toegepast wetenschappelijk onderzoek waardengebonden.

3. Toegepaste wetenschap wringt met de traditionele academische vrijheid

Ontwikkeling en overdracht van bruikbare kennis werd vroeger niet zozeer tot de taak van universiteiten gerekend, maar veeleer tot de taak van hogescholen en post-universitaire beroepsopleidingen. Bruikbare kennis hoorde bij de training van hooggekwalificeerde ambachtslieden. Vroeger streefden de universiteiten vooral naar het ontwikkelen van ware kennis, maar die tijd is allang voorbij. Vele universitaire wetenschapsbeoefenaars houden zich tegenwoordig bezig met het ontwikkelen van kennis die maatschappelijk bruikbaar is, al was het maar omdat het universitaire bedrijf in belangrijke mate afhankelijk is van buitenuniversitaire opdracht- en subsidiegevers. Peter Wood mag 'de linkse kerk' verwijten dat zij zich voor het karretje van onderbedeelde maatschappelijke groepen en belangen spant en dat zij zodoende de missie van de zuivere wetenschap verzaakt. De traditionele academische vrijheid was immers bedoeld om de zuivere wetenschapsbeoefenaars tegen buitenuniversitaire krachten te beschermen. Maar als Wood meent dat die vrijheid in haar oorspronkelijke betekenis is uitgehold, dan moet hij niet alleen 'de linkse kerk' van maatschappelijk geëngageerde docenten en onderzoekers als boosdoener aanwijzen. Hij had  lle toegepaste wetenschapsbeoefenaars (van welke signatuur dan ook) op de korrel moeten nemen. Hij had zijn pijlen evenzeer moeten richten op toegepaste wetenschapsbeoefenaars en docenten die bruikbare kennis ten dienste van gevestigde maatschappelijke belangen aanleveren.

4. Toegepaste wetenschap vereist een ruimere definitie van academische vrijheid

Sinds de toegepaste wetenschapsbeoefening binnen de universiteit een vaste plaats verworven heeft, is de traditionele definitie van academische vrijheid niet meer toereikend. Tegenwoordig omvat zij tevens de vrijheid om bij het ontwikkelen van bruikbare kennis eigen keuzes te maken omtrent de maatschappelijke gebruikers die men met die kennis wenst te bedienen en omtrent de maatschappelijke belangen die daarmee gediend moeten worden. Maar deze verruimde definitie van academische vrijheid heeft een keerzijde:

- a) de ethische plicht van toegepaste onderzoekers en docenten rekenschap af te leggen omtrent het beoogde gebruik van de ontwikkelde en aangeboden kennis en omtrent de maatschappelijke belangen die zij daarmee willen dienen;
- b) de ethische plicht van het wetenschappelijk forum om niet alleen het waarheidsgehalte van bruikbare kennis kritisch ter discussie te stellen, maar ook het te verwachten maatschappelijke gebruik van die kennis en de maatschappelijke belangen die daarbij in het geding zijn; en
- c) de ethische plicht van docenten hun studenten te vrijwaren van indoctrinatie, door hen te helpen op kritische wijze de waarden te identificeren die bij de overdracht van bruikbare kennis worden meegeleverd, of door hen tevens te confronteren met alternatieve kennis die op andere waarden gebaseerd is.

5. De waardengebondenheid van bruikbare kennis: is kritische doorlichting ook een recht?

Peter Wood zal niet blij zijn met de richting die mijn analyse is opgegaan. Mijn nieuwe definitie van academische vrijheid geeft 'de linkse kerk' een vrijbrief om (maatschappelijk geëngageerd) toegepast wetenschappelijk onderzoek te doen en de uitkomsten ervan over te dragen aan studenten. En de drievoudige verantwoordelijkheid die ik toegepaste onderzoekers en docenten opleg, betekent dat niet alleen de 'de leden van de linkse kerk' maar *alle* toegepaste onderzoekers en docenten de waardengebondenheid van hun bruikbare kennis moeten openbaren en exploreren. Ten onrechte wordt waardengebondenheid door Wood uitsluitend geassocieerd met de wijze waarop 'de linkse kerk' binnen de universiteit opereert. Vermoedelijk is hij zelfs geneigd zowel zuivere als toegepaste wetenschapsbeoefening als waardenvrij te beschouwen. Zo kan hij waardengebonden onderzoek en onderwijs en 'ontmaskering' van de waardengebondenheid van toegepaste wetenschapsbeoefening als een onwetenschappelijke linkse hobby bestempelen.

Als men de ethische plichten genoemd in §4b en 4c serieus neemt, dan is er dus reden die plichten tevens als rechten te formuleren en deze als zodanig in de definitie van academische vrijheid op te nemen.

6. Wat is academische vrijheid?

De beide vorige paragrafen brengen mij tot de volgende, driedelige definitie van academische vrijheid:

- de vrijheid om belangeloze, zuivere wetenschap te bedrijven, gericht op het ontwikkelen en overdragen van (waardenvrije) *ware kennis*, zonder geconfronteerd te worden met beperkingen die worden opgelegd door maatschappelijke belangen;
- de vrijheid om toegepaste wetenschap te bedrijven, gericht op het ontwikkelen en overdragen van (waardengebonden) *bruikbare kennis*, ook al wil men daarmee bepaalde maatschappelijke belangen dienen en ook al worden andere maatschappelijke belangen daardoor geschaad; en
- de vrijheid van het wetenschappelijk forum (en van studenten en docenten) om vruchten van toegepaste wetenschap kritisch door te lichten teneinde telkens aan het licht te brengen met welke waarden en met welke maatschappelijke belangen die bruikbaar geachte kennis verbonden is.

Wes Holleman

weblog onderwijs 2-9-2010

<http://www.onderwijsethiek.nl>

¹ http://www.nas.org/polArticles.cfm?Doc_Id=1621 (weergave van een lezing uit 2009, eerder gepubliceerd op 1/10/2009).

² Wood zet zich in zijn artikel af tegen de AAUP-opvattingen over academische vrijheid. Ik neem aan dat hij wel de AAUP-definitie van indoctrinatie onderschrijft: van indoctrinatie is sprake wanneer de docent wetenschappelijke uitspraken als onaantastbare geloofsartikelen (dogma's) verkoopt en de waarheid ervan boven discussie verheven acht. Zie <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1919>. Hij bestrijdt de AAUP waar deze *niet* van indoctrinatie spreekt als de desbetreffende uitspraken algemeen aanvaard worden binnen een discipline. Volgens Wood wordt de deur daarmee wijd opengezet voor charlatanerie van sectarische disciplinaire verbanden.

³ Dus eigenlijk moeten we het onderscheid uit §1 nuanceren: zuivere wetenschap streeft vooral naar *ware kennis*, terwijl toegepaste wetenschap kennis produceert die *zowel waar als bruikbaar* wil zijn.